

Vrtci v arhitekturi

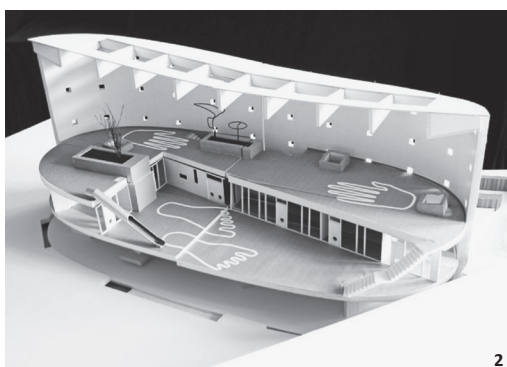
Jure Kotnik

Povzetek

Vrtci so okolje, v katerem se otroci prvič srečajo z organiziranim izobraževanjem, s sistemom in z državo. Čeprav projektiranje vrta kot naloga dolgo časa ni uživalo zelo velikega ugleda med arhitekti, se to v zadnjem času spreminja. V prispevku predstavimo nekaj primerov dobre prakse in povezave med prostorom in načini vzgoje. Dobre prakse oblikovanja interierja vrta srečamo predvsem v okoljih s tradicijo raziskovanja in eksperimentiranja in odprtosti za novosti.

Ključne besede

vrtec, vzgoja, inovativni prostori vrtcev

Sl. 1: Vrtec na strehi Unite d'habitation (Le Corbusier).

Sl. 2: Predelava nekdanje cerkve v vrtec z 2-etažno igralno krajino (Bolles+Wilson).

Sl. 3: Eden prvih projektov učne krajine – Fawood Children's centre, London.

Sl. 4: Shema prehoda na novo tipologijo (Kotnik, 2015).

Sl. 5: Ključne lastnosti sodobnih vrtčevskih okolij.

Sl. 6: Vrtec Fuji (Takaharu Tezuka) – prvi vrtec z oceanskim tlorisom.

Umestitev v družbo in arhitekturo

Vrtci so pomemben del sistema, ki omogoča učinkovito delovanje več segmentov sodobne družbe. Gre za instrument, ki zagotavlja otrokom ustrezen čustveni, miselni in telesni razvoj, hkrati pa zaposlenim staršem omogoča neovirano poklicno kariero. Je tudi okolje, v katerem se otroci prvič srečajo z organiziranim izobraževanjem/sistemom/državo. Vrtci so lahko tudi pomemben pokazatelj razvojne stopnje neke družbe, saj se ta kaže tudi (ali predvsem) v pristopu do socialne infrastrukture tistih slojev, ki težko prispevajo zase. Nastali kot socialni eksperiment, kot odgovor na potrebe takratnega časa v obdobju industrializacije in v veliko pogledih se do danes niso posebej spremenili. Mogoče je kot trend vračanja v naravo še največje odkritje t. i. gozdni vrtec, vrtec v naravi, ki žanje izjemne uspehe, je skladen s sodobno filozofijo, hkrati pa predstavlja minimum ali pa celo nič arhitekture.

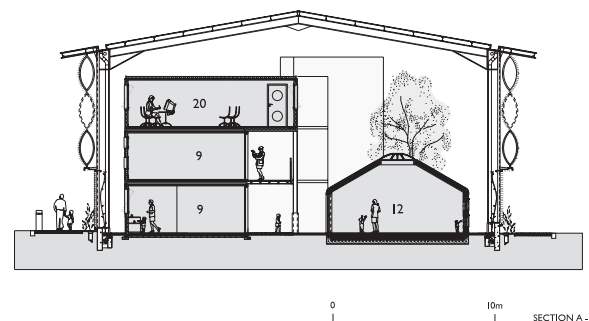
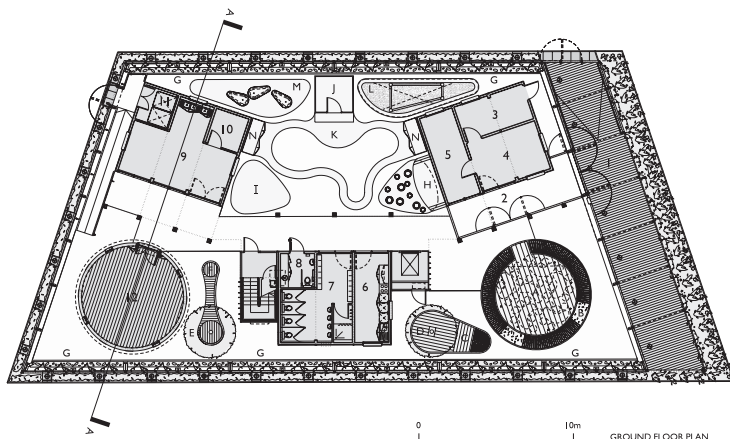
V stroki je čas vrtcem naklonjen. Po letih velikopoteznih projektov na prelomu tisočletja prihajajo, še posebej v zadnjih petih letih, v ospredje tudi manjši projekti javnega dobrega, in mednje spadajo tudi vrtci. Doslej je bila vrtčevska arhitektura postavljena bolj na stranski tir. Tako Christian Schittich v številki revije *Detail*, posvečeni vrtcem, ugotavlja, da to področje nikoli doslej ni veljalo za vstopnico v »Panteon arhitekture«. Zaradi večje medijske prisotnosti arhitekture vrtcev, pomanjkanja večjih projektov ter splošne usmeritve k vidnejši vlogi socialne infrastrukture znotraj arhitekturnih tokov postajajo vrtci vse bolj zanimivi tudi za večja imena arhitekture, prav tako pa so lahko odlična odskočna deska za manjše, še ne uveljavljene biroje in arhitekto.

Več razlogov je, zakaj so bili vrtci sorazmerno zastavljeni v arhitekturi. Eden je velikost projekta; večinoma gre za manjše projekte, torej je tudi honorar primerljivo manjši. Poleg tega področje vrtcev regulirajo bolj ali manj restriktivni predpisi, za katere se zdi, da do določene mere vendarle omejujejo kreativnost. Nadalje, ker je gradnja vrtcev po svetu praviloma financirana iz proračunov lokalnih skupnosti, torej iz omejenih virov, je veljal projekt za manj zanimivo nalogo (omejene možnosti razvoja detajlov, uporabe posebnih materialov ipd.). Zaradi lokalnega financiranja so bili natečajni za vrtece manj pogosti kot za šole in univerzitetne kampuse, zato niso bili polja merjenja kreativne moči med arhitekturnimi biroji. Ti in podobni razlogi najbrž botrujejo dejstvu, da med avtorji vrtcev najdemo le peščico znanih arhitektov.

Med najbolj znanimi je zagotovo Le Corbusier, avtor vrta na strehi znamenitega Unite d'habitation v Marseillu in tudi manj poznanega samostojnega v Krakovu (edina Le Corbusierjeva realizacija na Poljskem!). V 80-ih in na začetku 90-ih sta vrtec zasnovala še dva Pritzkerjeva nagrajenca, Toyo Ito in Jean Nouvel. Ito v Frankfurtu leta 1993, torej še preden je postal resnično globalno poznan, Nouvel pa s Francoisem Seigneurjem v Trelissacu leta 1974.

Med dela vidnejših arhitektov sodi tudi projekt Fawood Children's centre Willa Alsopa v Londonu. Gre za otroški center, ki izvaja predšolsko vzgojo, primerljivo z vrtci pri nas. Zasnovan je tako, da je celotna parcela vrta pokrita s streho, stranice pa so zaprte s kovinsko mrežo. Igralnice so v ladijskih zabojnikih, med njimi se razteza igralna krajina z različnimi ambientami. Gre za enega prvih primerov topologije tlorisa vrta, ki jo omogoča hibridni prostor med igriščem in igralnicami. Igralna krajina je sestavljena tako, da pokriva celoten spekter aktivnosti, od motoričnih in športnih koticov do površin različnih materialov in tematskih prostorov (celo mongolska jurta) za spoznavanje različnih kultur. Z napol transparentno streho kljubuje muhastemu angleškemu vremenu in zagotavlja igro na prostem skozi vse leto, poleg tega pa zamrežena struktura ustvarja varno okolje za otroke iz sicer sorazmerno nevarne soseke južnega Stonebridgea. Igralnice se zvečer spremenijo v šolo za odrasle in v prostore za razne aktivnosti v soseki (Kotnik 2008). Projekt je vpet v svojo okolico, je generacijsko koheziven, varčen in dobro izkoriščen. S temi kvalitetami je bil leta 2005 nominiran tudi za RIBA Sterlingovo nagrado.

Kasneje je podobno, na krajino vezano oblikovanje zasnoval tudi biro Bolles+Wilson (2013) s predelavo cerkve St. Sebastiana iz sredine prejšnjega stoletja. Arhitekti so v pritličju uredili klasičen program vrta, nadstropje pa nadgradili s privlačno igralno krajino v dveh etažah, nad katerima je prost volumen do strehe nekdanje cerkve. Med vrtci znotraj starih stavb velja omeniti tudi prenavo, ki jo je v dunajski palači Schönbrunn zasnoval biro aap.architekten (2008). Vrtec je sicer v palači obstajal že vse od 50-ih let, a sčasoma zaostajal za sodobnimi standardi. Med prenavo so arhitekti rešili problem slabe akustike in visokih stropov s tem, da so uvedli dva nivoja in vpejali serijo majhnih izobraževalnih koticov. Primer kaže, da je mogoče tudi znotraj zgodovinsko zaščiteneh struktur vzpostaviti sodobna izobraževalna okolja za najmlajše (Kotnik 2014). *Slika 1, 2, 3*

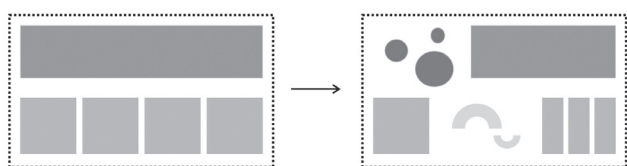
Sodobna gradnja vrtcev in načela dobre prakse

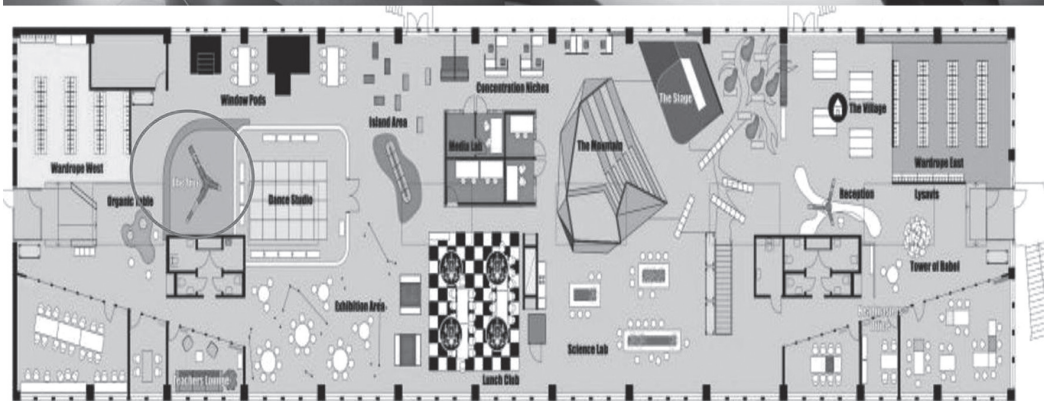
Dobra praksa vrtčevske arhitekture zajema vse tiste projekte, zasnovane tako, da lahko dajo ustrezen prostorski in oblikovni odgovor na raznovrstne zahteve sodobne predšolske vzgoje, seveda ob upoštevanju že ustaljenih klasičnih načel dobrega arhitekturnega oblikovanja. So prilagodljivi in se zlahka odzovejo na prostorske zahteve raznoterih programov in njih spremembe. To je najlažje doseči z odprto organizacijo prostora, ki jo zelo pogosto spremlja premična oprema, torej pohištvo na kolesih, kar omogoča različne prostorske razporeditve. Sodobne vrtnice odlikuje tudi večuporabnost prostorov, torej jih bolj določajo dejavnosti kot pa poimenovanja. S tako miselnostjo se hodniki enostavno spremenijo v podaljške igralnic, stopnišča v tribuno za gledališče ipd., pogosto je večuporabno že samo pohištvo. Zasnova tovrstnih prostorov sama po sebi spreminja togo strukturo klasičnih vrtcev v vse bolj v raznovrstno učno krajino, sestavljeno iz različnih tematskih koticov, ki jih otroci zlahka uporabljajo (slika 4).

Pri tem se pojavi še pomembna lastnost sodobnih učnih okolij: otrokom so lahko dostopna, spodbujajo jih k dejavni uporabi in jim odpirajo možnost za samoučenje oz. ga spodbujajo (slika 5).

Sodobne vrtnice odlikuje zelo raznolika tipologija gradnje in cela paleta arhitekturnih in oblikovnih rešitev, a primerov, ki bi prispevali ali sooblikovali premike v sodobni predšolski vzgoji je malo. Ponovno lahko omenimo Fawood Center v Londonu, ki je učne krajine uvedel že leta 2004, v istem letu pa je nastal tudi eden bolj izpostavljenih sodobnih vrtcev, vrtec Fudži na Japonskem, avtorja Takaharu Tezuke. Gre za prvi vrtec, ki vnaša v svoje okolje tipologijo oceanskega tlorisa – torej enotnega odprtega prostora. Prednost odprtega tlorisa je, da neposredno omogoča in s tem spodbuja sodelovanje med različnimi

skupinami otrok. Elipsoidna oblika s skupnim notranjim dvoriščem združuje vse otroke, kljub običajnemu ločevanju mlajših in starejših. Vrtec je nastal z veliko osebno angažiranostjo ravnatelja in arhitekta, ki je znal ravnateljjeve želje prevesti v primerno arhitekturno obliko. Za vrtec Fudži je značilna tudi dosledna transparentnost prostora, saj v njem ni predelnih sten, tiste neobhodno potrebne pa so zastekljene. Oblika prav tako pomaga pri preglednosti. Zaradi elipsoidne oblike lahko ravnatelj v vsakem trenutku vidi v prav vse koticke vrtca. Sorazmerno milo podnebnje omogoča, da so velika drsna okna in vrata odprta večji del leta, zato lahko otroci nemoteno prehajajo iz notranjega v zunanji prostor. Na strehi je lesena terasa, kjer lahko otroci tekajo in se igrajo. Namesto na igralih z omejenim številom iger so v ospredju osnovne igre, npr. skakanje čez elastiko (gumitvist), plezanje po japonskih javorjih - zelkovi ali pač tekanje naokoli, in to tako uspešno, da vsak dan v povprečju prehodijo ali pretečejo do pet kilometrov. Primerjalno gledano imajo otroci vrtca Fudži boljše pogoje za razvoj motorične dejavnosti – zgolj zaradi večuporabne pohodne strehe. Odlika vrtca je tudi dobra povezanost z naravo. Na lokaciji so ohranili obstoječa stara drevesa in jih vključili v stavbo obkrožene z manjšimi atriji. Prostor med drevesom in objektom je zaščiten s pohodno mrežo, krošnje pa so namenjene plezanju. OECD je vrtec Fuji razglasil za najboljši vrtec na svetu (*Designing for Education: Compendium of Exemplary Educational Facilities 2011*). Njegova inovativna zasnova je bila na določenih elementih revolucionarna in za časa nastanka celo mestoma ni bila skladna z obstoječimi japonskimi predpisi o gradnji vrtca. Z vztrajnostjo ravnatelja in s pritiskanjem na pristojne ustanove so le uspeli spremeniti del japonske zakonodaje (slika 6).

7

Naslednji primer inovativnega vzgojno-izobraževalnega prostora predstavlja leta 2012 odprta šola Vittra na Švedskem, delo danskega biroja Rosan Bosch. To je dejansko prva šola brez sistema klasičnih učilnic. Čeprav zasnova odprtega tlorisa ni dosledno izpeljana in so nekateri prostori ločeni med sabo, so največja kakovost šole različni ambient, ki ustrezajo posameznim dejavnostim v prostoru. Del šole je prejel kot arhitekturni krajinski projekt, ki oblikuje učno krajino s serijo različnih neformalnih prostorov. Arhitektka pravi, da je s takim pristopom želela čim bolj zbrisati razlike med zabavo in delom v šoli (Rosan Bosch 2013). Pri projektiranju se je v ta namen po koristne nasvete obrnila tako na učitelje kakor na učence. V pogovorih so izluščili, kaj si želijo, in nato opredelili, kakšno prostorsko ureditev bi zahteval tak izobraževalen pristop. Nastali so različni prostori, ki dovoljujejo učencem, da sami izberejo sebi najbolj ustrezen način učenja, torej lahko ustvarjajo lastne učne scenarije za razvoj ustvarjalnosti, logičnega mišljenja, odgovornosti in širino pogledov. Ta primer kaže, kako stavba in njena notranja ureditev lahko vplivata na učni proces, da otroci razvijejo svoje zmožnosti (Vanja Hočevar 2013). Novost pristopa je še, da se učenci združujejo pri pedagoškem procesu glede na znanje in ne na starost.

Pred šolo Vittra (2012) sta Rosan Bosch in Rune Fjord zasnovala tudi prenovo interierja šole Ordup (2006) v Gentoftu, ene prvih t. i. protinstitucionalnega trenda. Vodstvo šole je ob prenovi in razširitvi kar leto in pol pripravljalo in usklajevalo projektno nalogo. Za uspeh je bilo ključnega pomena, da je bil naročnik usmerjen v spremembe in pripravljen na raziskovanje, kar je posledično omogočilo nove rešitve. Projektiranje je vodila usmeritev, da učni prostori niso samo učilnice, temveč vse šolske površine. Tako so na hodnikih zasnovali učne kotičke in spodbujali otroke k uporabi teh prostorov z usmerjenimi nalogami.

Sl. 7: Šola Vittra na Švedskem (Rosan Bosch) je prva brez klasičnih učilnic.

Sl. 8: Piramida učenja kaže, katere aktivnosti pomenijo najbolj učinkovito učenje, zato je potrebno prilagoditi novo vrtčevsko arhitekturo skladno tem spoznanjem. Vir: National Training Laboratories, Bethel, Maine.

Otroci torej v različnih okoljih delajo naloge in se učijo samostojno ali skupaj. Šolski zvonec so ukinili, saj je, kot ugotavlja Ken Robinson, še ostanek industrijske revolucije. Rezultat tega ukrepa je, da se čas v šoli ne deli na pouk in odmor – v šoli je ves čas namenjen vsem dejavnostim, tudi počitku. V knjigi *Učenje za življenje* (orig. *Learn for Life*) Ehman in Borges ugotavljata, da so hibridni prostori šole Ordup dejansko orodja za aktivno učenje, diferencirano podajanje znanja in kreativno razmišljanje, saj se lahko otroci učijo in razmišljajo na različne načine, ustrezno oblikovana okolja spodbujajo prilagodljivost in sodelovanje, hkrati pa so šolski prostori vseeno zasnovani starostnim skupinam primerno (Ehmann in Borges 2012). Otroci v šoli Ordup imajo nadpovprečno dobro koncentracijo, odpiranje vrat v razrede jih ne zmoti posebej, saj so tudi sami navajeni precej poljubnega prihajanja v razred in odhajanja iz njega. Učni prostor obsega vse površine, zato ni nenavadno videti učence in učitelje, ki rešujejo naloge kar na stopnišču ali sedijo na blazinah na hodniku. S takšnimi pristopi se spodbuja sproščenost, neformalnost, briše se meja med institucijo in domom.

Podoben primer učne krajine, a v precej bolj zadržani obliki, je tudi šola Uto (2011) na Japonskem arhitektov Coelcanath Cat. Pravijo ji tudi »šola brez zidov«. Seveda jih ima, ime pa je dobila zaradi odprtosti med notranjimi prostori ter med notranjostjo in zunanostjo (Jan Dominik Geipel 2013). Pri odprtosti prostora je pomembno vedeti, da tako številne študije kot praktične izkušnje ljudi v odprtih, oceanskih tlorisih pričajo o omejenem potencialu, saj lahko hrup postane pomembna ovira za mnoge dejavnosti. Dobra arhitektura sodobnega vrtca mora torej zajeti tako prostore, ki so odprti in povezovalni, kakor tudi prostore, namenjene za bolj mirne dejavnosti, pri katerih je potrebno več zbranosti (slika 7).

Eden prvih vrtcev novega tipa v naši soseščini je Medo Brundo arhitekturnega biroja Njirić+Njirić v Zagrebu. Povzema t. i. tipologijo ploščice s serijo majhnih atrijev, ki je na robu dvignjena štiri nadstropja visoko. V tem dvignjenem delu so upravni del, telovadnica in pokrito otroško igrišče, namenjeno vožnji s kolesom, igrami z žogo ipd. Glavna značilnost vrtca je visoka stopnja transparentnosti. Stene med prostori so nadpovprečno zastekljene in zato ponujajo vpogled v vse, tudi servisne dejavnosti, npr. kuhanje, šivanje, hišnikova popravila ... Gre torej za pasivni didaktični moment, ko otroci spoznavajo procese, različne dejavnosti in opravila, ki naj bi jih uvajali v pravo življenje.

Zlasti na severu Evrope so podobne principe uporabili še marsikje, posebej pri (pol)odprtih kuhinjah, kjer dobijo otroci neposreden stik z osebjem, ki skrbi za njih. Mark Dudek navaja tudi primer Španije, kjer je kuhar pomemben člen pedagoškega procesa in imajo otroci možnost, da ga opazujejo pri delu (Dudek Mark 2000). Podobno je politika kakovostne prehra-

ne ena glavnih prioritet javnega zdravstva v Franciji, zato uvajajo v vrtce in šole t. i. pedagoške kuhinje – niso samo prostori srečevanja in kuhanja, temveč predvsem izobraževanja o pripravi hrane, o lokalnih jedeh in zdravi uravnoveženi prehrani, saj so prav otroci pogosto žrtev nezdrave (preslane, presladke in z ojačevalci okusa pripravljene) hrane. Na tak način pridobivajo znanje o pravilni prehrani, tudi če tega znanja ne dobijo doma (Suzanne Deoux 2010).

Primere dobre prakse oblikovanja interierja vrtca srečamo predvsem v okoljih, ki so odprta za novosti in imajo tradicijo raziskovanja in eksperimentiranja. Arhitektura vrtcev je na splošno podvržena sorazmerno togemu sistemskemu nadzoru, zato so spremembe na področju predšolske vzgoje uvajajo počasi. Zastavonoše so večinoma zasebni vrtci, praviloma tisti pod okriljem uspešnih podjetij, ki ustanavljajo lastne vrtce za otroke svojih zaposlenih in z družini prijazno politiko dvigujejo svoj ugled. Večina teh podjetij, ki so praviloma visokotehnološka in inovativna, tudi svoje prostore zasnuje na načelih odprtih tlorisov in raznolikosti delovnih ambientov. Večkrat angažirajo priznane arhitekta (npr. Alberto Campo Baeza za Benetton) in jim omogočijo dovolj sredstev za kakovostno izvedbo projekta. Uspešne novosti, nastale pri takšnih razvojnih projektih, se pogosto kasneje uveljavijo v javnih vrtcih, ki pri arhitekturi praviloma manj pogosto eksperimentirajo.

Med najbolj razvite sodijo tudi nekateri vrtci na Danskem, kjer zasnova arhitekture pogosto izhaja iz dejstva, da so otroci med sabo različni, zato se tudi učijo z različno hitrostjo in na različni način. Otrokom skušajo ponuditi čim bolj pestro okolje s široko ponudbo dejavnosti, kjer se lahko izobražujejo s pomočjo pedagogov, ki jih usmerjajo in vodijo. Otroci so v tem procesu precej samostojni in se lahko sami odločajo, kaj bodo v vrtcu počeli, kar se odraža tudi na uporabi prostorov. Otroci so razporejeni po celem vrtcu, enkrat v skupini, drugič sami. Zagotovljeni so jim enostavni prehodi med igralnicami, s čimer se spodbuja učenje mlajših otrok od starejših vrstnikov, kar je zelo uspešna metoda pridobivanja znanja. Glede na piramido učenja se namreč ljudje največ naučimo, medtem ko poučujemo druge. Takrat nam uspe ohraniti do 90 % znanja, 75 % znanja nam ostane od tistega, česar se učimo z udeleževanjem in s sodelovanjem. Vsega tega ni mogoče prakticirati, če so otroci med seboj izolirani po skupinah, zaprti v svoje igralnice. To je eden od argumentov za spodbujanje uporabe bolj odprtega tlorisa v vrtcih. (slika 8).

Da bi spodbudili interakcijo, imajo v nekaterih vrtcih na Danskem med igralnicami majhne line z zavesami, skozi katere lahko svobodno prehajajo otroci, v drugih vrtcih pa imajo preprosto politiko odprtih vrat, ki omogoča otrokom spoznavanje vrtca in sovrstnikov. Da bi pridobili čim več površin za raznovrstne dejavnosti, so v pedagoške namene izkoristili različne kotičke na hodnikih, v garderobah in drugje. Kot so ugo-

tovili pedagogi na šoli Ordup, se otroci, če ni ločnice med odmorom in poukom, obnašajo drugače. Na hodnikih so bolj umirjeni in manj glasni, hrupa praktično ni, celotno doživljanje učenja je drugačno.

Drugačni, bolj neformalni pristopi zahtevajo temu prilagojeno arhitekturo. Vse spremembe, tako na področju pedagogike kot na področju tehnologije, življenjskih stilov itd., pa so dober povod za eksperimentiranje z zasnovami novih vrtcev in vedno lepa priložnost za boljšo arhitekturo.

Literatura

Bosch, Rosan. "Vittra School Södermalm / Rosan Bosch." *ArchDaily*. Accessed January 9, 2013.

Designing for Education: Compendium of Exemplary Educational Facilities 2011. Paris: OECD Publishing, 2011.

Dudek, Mark. *Kindergarten Architecture*. Taylor & Francis, 2000.

Ehmann, S., and S. Borges, eds. *Learn for Life: New Architecture for New Learning*. Gestalten, 2012.

Geipel, Jan Dominik. "Uto, eine Schule ohne Waende." *Bauwelt*, May 7, 2013.

Hočevar, Vanja. "Šola, ki otroka navdušuje." *City Magazine*, September 2, 2013.

Kotnik, Jure. *Guidelines*, Moscow, 2015, World Bank.

Kotnik, Jure. *New Kindergarten Architecture*. Links International, 2011.

Kotnik, Jure. *New Designs in Kindergartens - Design Guide + 31 Case Studies*. Barcelona: Links Books, 2014.

Schittich, Christian. "Unconventional Solutions in Spite of Strict Rules." *Detail*, 2008.

Shmis T., Kotnik J., Ustinova M., Creating New Learning Environments: Challenges for Early Childhood Development Architecture and Pedagogy in Russia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. Volume 146, 2014.

